

Leszek Leszczyński

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej

leszek.leszczyński@poczta.umcs.lublin.pl

Zasady prawa – założenia podstawowe

The Principles of Law: Basic Assumptions

STRESZCZENIE

Zasady prawa są jedną z najistotniejszych konstrukcji normatywnych, będąc tym samym częścią przedmiotem badań nauk prawnych, zarówno w perspektywie teoretycznej, jak i dogmatycznej. Prezentowane w klasycznej polskiej literaturze teoretycznoprawnej w postaci zasad-norm i zasad-postulatów bądź w postaci zasad ujmowanych opisowo i dyrektywalnie, funkcjonują w „obiegu” dogmatycznym, stając się przedmiotem różnorodnych twierdzeń dotyczących ich aksjologicznej i normatywnej istoty oraz funkcji w porządku prawnym (tworzeniu, stosowaniu czy wykładni prawa).

Słowa kluczowe: zasady prawa; teoria prawa; perspektywa teoretycznoprawna i dogmatycznoprawna

I.

Zasady prawa od lat należą do najbardziej podstawowych przedmiotów badawczych polskich nauk prawnych. Dotyczy to szczególnie teorii prawa, w ramach której kamieniami milowymi w tym zakresie były prace J. Wróblewskiego¹ oraz S. Wronkowskiej, M. Zielińskiego i Z. Ziemińskiego².

Nie będzie przesadą, jeśli powie się, że te osiągnięcia w pewnym sensie wyprzedziły zainteresowanie problematyką zasad prawa w ramach światowej teorii i filozofii prawa, którego początek datowany być winien na lata 90. ubiegłego stulecia. Zaczęły się wówczas pojawiać prace, których autorami byli m.in. R. Dwor-

¹ J. Wróblewski, *Prawo obowiązujące a „ogólne zasady prawa”*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego” 1965, z. 42.

² S. Wronkowska, M. Zieliński, Z. Ziemiński, *Zasady prawa. Zagadnienia podstawowe*, Warszawa 1974.

kin, R. Alexy, M. Atienza i J.R. Manero czy H. Avila³, bez odniesienia się do których nie jest dziś możliwe dokonanie odpowiednio pogłębionej analizy nie tylko teoretycznej, ale także dogmatycznoprawnej.

Tradycje polskie są jednak z powodzeniem kontynuowane w postaci najnowszych prac stanowiących osiągnięcia nowego już pokolenia polskiej teorii i filozofii prawa⁴. Odnoszą się one do wyżej wymienionych klasycznych ustaleń „wyjściowych”, ale jednocześnie wpisują tę problematykę w konwencję dokonań w wymiarze międzynarodowym.

Nie powinna być zaskoczeniem konstatacja o wieloznaczności terminu „zasada prawa” na gruncie teorii prawa. A jeśli uwzględni się różnorodność ujęć w ramach szczegółowych nauk prawnych, w różnym stopniu uwzględniających ustalenia teoretycznoprawne, zakres tej niejednoznaczności należałoby dodatkowo poszerzyć. Dotyczy to nie tylko kwestii pojęciowych, ale też zagadnień funkcji zasad prawa w systemie regulacji prawnych, w rozumowaniach prawniczych, w procesach stosowania prawa oraz jego społecznego działania.

II.

Różnorodność pojęciowa, niekiedy wyraźnie „niekompatybilna wewnętrznie”, legła u podstaw rozpoczęcia właśnie od analizy kategorii zasad prawa realizowanego na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej projektu badawczego dotyczącego różnych aspektów struktury systemu prawa. Jego uczestnikami są przedstawiciele wszystkich dyscyplin nauk prawnych odpowiadających podstawowym gałęziom prawa, a ich celem jest poszukiwanie, w warunkach uwzględniania dokonań teorii prawa, „wspólnego mianownika” wyodrębnionych instytucji, konstrukcji czy kategorii normatywnych, mających zakres ogólnosystemowy. Jak się wydaje, kategoria zasad prawa jak najbardziej na rozpoczęcie takich badań się nadaje. Nie ma bowiem chyba innej konstrukcji prawnej, która mając tak wyraźne ugruntowanie dogmatycznoprawne, jednocześnie posiada tak mocny wymiar teoretycznoprawny. Stąd tak istotne jest to, aby obie te perspektywy – dogmatyczna i teoretyczna, były nie tylko widoczne, ale też wzajemnie się do siebie odnosiły i uzupełniały.

³ R. Dworkin, *Law's Empire*, London 1990; M. Atienza, J.R. Manero, *A Theory of Legal Sentences*, Dordrecht 1998, DOI: <http://dx.doi.org/10.1007/978-94-007-0848-8>; R. Alexy, *On the Structure of Legal Principles*, „Ratio Iuris” 2000, No. 3; H. Avila, *Theory of Legal Principles*, Dordrecht 2007, DOI: <http://dx.doi.org/10.1007/978-1-4020-5879-0>.

⁴ Por. G. Maroń, *Zasady prawa. Pojmowanie i typologie a rola w wykładni prawa i orzecznictwie konstytucyjnym*, Poznań 2011; M. Kordela, *Zasady prawa. Studium teoretycznoprawne*, Poznań 2012; M. Korycka-Zirk, *Teorie zasad prawa a zasada proporcjonalności*, Warszawa 2012; S. Tkacz, *O zintegrowanej koncepcji zasad prawa w polskim prawoznawstwie (od dogmatyki do teorii)*, Toruń 2014.

U podstaw prac zebranych w niniejszym tomie, stanowiących efekt tego etapu realizacji badań, leżą określone założenia metodologiczne określające jednocześnie przedmiot i układ opracowania. Polegają one na prezentacji kategorii zasad prawa w danej gałęzi prawa, na charakterystyce wybranej zasady (lub grupy zasad) w jakimś sensie najbardziej dla tej gałęzi podstawowej oraz na odniesieniu obu tych charakterystyk do ustaleń teoretycznoprawnych, przyjmowanych w danej dyscyplinie dogmatycznoprawnej odnośnie do zasad prawa.

Układ opracowań obejmuje katalog gałęzi ujęty maksymalnie szeroko, uwzględniając w jego ramach zarówno prawo międzynarodowe, jak i prawo unijne, obejmując w odniesieniu do prawa „krajowego” wszystkie jego gałęzie, różnicując wszakże – co jest istotne z punktu widzenia tej kategorii normatywnej – gałęzie materialnoprawne i proceduralne.

III.

Opracowania zawarte w niniejszej publikacji opierają się na pewnych założeniach wstępnych, mających jednak charakter założeń na tyle ogólnych, aby nie standaryzowały nadmiernie ujęć zaprezentowanych z perspektywy poszczególnych gałęzi, która winna być wyraźnie uwidoczniiona. Założenia te dotyczą pojmowania zasad prawa oraz określania ich podstawowych funkcji w systemie prawnym, zwłaszcza w kontekście jego struktury gałęziowej⁵.

W ramach ustaleń pojęciowych, przy przyjęciu wieloznaczności samego terminu, autorzy artykułów opierają się na traktowaniu zasady prawa jako rodzaju normy prawnej charakteryzującej się szczególną wagą aksjologiczną, polegającą na ochronie wartości podstawowych dla całego systemu prawnego lub danej gałęzi prawa.

Wyrażanie wartości konstytuujących aksjologię prawną (systemową) wiąże się z przyznaniem zasadom określonej doniosłości strukturalnej i funkcjonalnej. Pierwsza z nich (strukturalna) jest łączona z przypisywaniem zasadom cechy hierarchicznej nadrzędności (co najczęściej jest kojarzone z upatrywaniem miejsca zasad w regulacji konstytucyjnej i ustawowej, zwłaszcza o cechach kodyfikacji lub ustaw organicznych). Druga (funkcjonalna) obejmuje rolę zasad w rozumowaniach prawniczych, ukierunkowujących najpierw procesy tworzenia prawa, a następnie procesy interpretacji i stosowania prawa. W szczególności pozycja zasad nie jest kwestionowana, jeśli idzie o rolę, jaką pełnią one w wykładni operatywnej (zwłaszcza w ramach interpretacyjnych reguł systemowo-aksjologicznych

⁵ Porównawcza analiza zasad prawa oraz generalnych klauzul odsyłających została zaprezentowana wielowariantowo w dwóch opracowaniach L. Leszczyńskiego i G. Maronia: *Pojęcie i treść zasad prawa oraz generalnych klauzul odsyłających. Uwagi porównawcze* („Annales UMCS. Sectio G” 2013, Vol. LX, nr 1, s. 81–92) oraz *Zasady prawa i generalne klauzule odsyłające w operatywnej wykładni prawa* („Annales UMCS. Sectio G” 2013, Vol. LX, nr 2, s. 145–158).

oraz w usuwaniu luk w prawie w ramach wnioskowania *per analogiam iuris*) czy też w korzystaniu z luzów decyzyjnych stosowania prawa.

Powyższe cechy podstawowe (zazwyczaj niepodlegające jakiemuś mocnemu zanegowaniu) nie eliminują jednak kwestii dyskusyjnych, niekiedy dostrzeganych także w wymiarze ustaleń dogmatycznoprawnych. Może to dotyczyć np. operowania przez zasady prawa schematem „bardziej lub mniej” (*more or less*), kwestii ich podważalności (*defeasibility*) czy mechanizmu ważenia (wyważania) zasad, skorelowanego lub nieskorelowanego z zasadą proporcjonalności.

Prezentacja katalogów zasad prawa w poszczególnych gałęziach prawa zakłada ich obecność w podstawowym dla danej kultury prawnej źródle prawa. Zasady są zatem modelowo kojarzone w naszym porządku normatywnym z konstrukcjami wyrażonymi bezpośrednio (wrażnie) lub pośrednio (konsekwentne preferencje prawodawcze) w aktach normatywnych (przepisach prawnych), mimo że nie można wykluczyć ich identyfikacji z innymi elementami kultury prawnej (tradycja, doktryna itp.). Niekiedy, chociaż nieczęsto, obecności zasad prawa w tekście aktu prawnego towarzyszy odpowiednie „wyodrębnienie systematyzacyjne”, jak to ma miejsce np. w kodeksie postępowania administracyjnego czy kodeksie pracy. Ich pozycja i rola w ramach ustaleń walidacyjnych w procesie decyzyjnym stosowania prawa zakłada odwołanie się do tetycznego ujęcia obowiązywania prawa, które jest modyfikowane albo w przypadku zastosowania zasady niewyrażonej w systemie regulacji, albo w przypadku konieczności wypełnienia luki w prawie przez zastosowanie rozumowania *per analogiam iuris*, w ramach którego zasady odgrywają rolę podstawową.

Stąd też ustalanie treści głównej części zasad prawa w trakcie wykładni operatywnej z jednej strony nawiązuje do ustalania treści norm zwykłych, ale z drugiej wykazuje pewne odrębności. Mimo bowiem wykorzystania takich samych reguł wykładni, samo ustalenie treści w mniejszym zakresie opierać się będzie na regułach językowych (precyzja ustalenia treści zasady jest zwykle mniejsza niż w przypadku normy zwykłej), a w większym – na regułach aksjologicznych przy wykorzystaniu w pewnych wariantach także reguł celowościowych i funkcjonalnych. Argumenty aksjologiczne ułożone są w wymiarze systemowym, kreując aksjologię wewnątrzprawną, nieosiągającą wprawdzie takiej ostrości, która nie pozwoliłaby na wyróżnienie tzw. brzegu aksjologicznego, łączącego zasady z klauzulami generalnymi odsyłającymi do kryteriów pozaprawnych, niemniej niwelującą zmniejszoną rolę reguł systemowo-strukturalnych przez skorelowanie aksjologii pozaprawnej z aksjologią całości systemu lub jego poszczególnych części (gałęzi i subgałęzi prawa).

Tak mocny związek z aksjologią powoduje także, w procesie wykładni operatywnej, wzmocnioną rolę reguł aksjologicznych w sytuacji, gdy zasada prawa staje się składnikiem normatywnej podstawy decyzji stosowania prawa. Dzieje się tak niezależnie od tego, czy podstawa ta obejmuje „jedynie” zwykłe włączenie

zrekonstruowanej z określonego źródła zasady prawa, czy też wymaga ona zastosowania opartego na wykorzystaniu zasad prawa inferencyjnego rozumowania *per analogiam iuris*. Dzieje się tak również niezależnie od tego, czy zasady prawa pojawiają się w ujęciu bezkolizyjnym oraz czy generują kolizje normatywne, i to zarówno pomiędzy zasadami a innym składnikiem normatywnej podstawy decyzji, jak i pomiędzy samymi zasadami prawa. Zostaje wówczas włączona, przydatna do rozwiązywania obu rodzajów kolizji, metoda „ważenia” argumentów przy pomocy wartości generowanych przez zasady.

Powyższe właściwości są istotne w ramach całego procesu wykładni z powodu roli, jaką w tym procesie odgrywają zasady. Zasady prawa, obok podstawowej funkcji dopełniania wzorów płynących z norm zwykłych czy też korygowania ich treści (kontekstowa i uzupełniająco-weryfikacyjna rola zasad w wykładni), a nawet uczestniczenia w rozstrzyganiu kolizji pomiędzy normami zwykłymi, mogą w pewnych sytuacjach stanowić nie tylko główny, ale nawet wyłączny składnik normatywnej podstawy decyzji stosowania prawa.

BIBLIOGRAFIA

- Alexy R., *On the Structure of Legal Principles*, „Ratio Iuris” 2000, No. 3.
- Atienza M., Manero J.R., *A Theory of Legal Sentences*, Dordrecht 1998,
DOI: <http://dx.doi.org/10.1007/978-94-007-0848-8>.
- Avila H., *Theory of Legal Principles*, Dordrecht 2007,
DOI: <http://dx.doi.org/10.1007/978-1-4020-5879-0>.
- Dworkin R., *Law's Empire*, London 1990.
- Kordela M., *Zasady prawa. Studium teoretycznoprawne*, Poznań 2012.
- Korycka-Zirk M., *Teorie zasad prawa a zasada proporcjonalności*, Warszawa 2012.
- Leszczyński L., Maroń G., *Pojęcie i treść zasad prawa oraz generalnych klauzul odsyłających. Uwagi porównawcze*, „Annales UMCS. Sectio G” 2013, Vol. LX, nr 1.
- Leszczyński L., Maroń G., *Zasady prawa i generalne klauzule odsyłające w operatywnej wykładni prawa*, „Annales UMCS. Sectio G” 2013, Vol. LX, nr 2.
- Maroń G., *Zasady prawa. Pojmowanie i typologie a rola w wykładni prawa i orzecznictwie konstytucyjnym*, Poznań 2011.
- Tkacz S., *O zintegrowanej koncepcji zasad prawa w polskim prawoznawstwie (od dogmatyki do teorii)*, Toruń 2014.
- Wronkowska S., Zieliński M., Ziemiański Z., *Zasady prawa. Zagadnienia podstawowe*, Warszawa 1974.
- Wróblewski J., *Prawo obowiązujące a „ogólne zasady prawa”*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego” 1965, z. 42.

SUMMARY

Principles of law are one of the most significant normative constructs, becoming, at the same time, the popular subject of legal research in both theoretical and dogmatic perspectives. The main concepts, presented in the Polish legal theory as principles-norms and principles-postulates or as principles in descriptive and normative senses, function in the dogmatic circulation, dealing with their axiological provenience and normative content as well as their functions in the legal order (in the context of law-making and of application and interpretation of law).

Keywords: principles of law; legal theory; theoretical and dogmatic perspectives